१३०

यज्ञः प्राजापत्यः। भाववृत्तम् । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

यो यज्ञो विश्वतस्तन्तुभिस्तत एकशतं देवकर्मेभिरायतः।
इमे वयन्ति पितरो य आययुः प्र वयाप वयेत्यासते तते॥ १०.१३०.०१

यः। यज्ञः- सृष्ट्यर्थं भूतानां सङ्गतिकरणाख्ययज्ञः। विश्वतः- सर्वतः। तन्तुभिः- विस्तारकशक्तिभिः। ततः- विस्तृतः। सः। दिवकर्मेभिः- द्योतनशक्तिभिः। एकशतम्- प्रभूतम्। आयतः- विस्तृतः। ये। आययुः- जगत्सृष्ट्यर्थं व्याप्नुवन्ति स्म। ते। पितरः- पालका देवाः। इमे- एते। वयन्ति- निर्मिमते। तते- तैर्विस्तृतेस्मिन् जगति। प्र वय अप वय इति आसते- प्राणापानशक्ती नियमयन्ति ॥१॥

पुमाँ एनं तनुत उत्कृणत्ति पुमान्वि तत्ने अधि नाके अस्मिन्।
इमे मयूखा उप सेदुरू सदः सामानि चक्रुस्तसराण्योतवे॥ १०.१३०.०२

पुमान्- पुरुषो विष्णुर्निमित्तकारणभूतः। एनम्- एतं सृष्टियज्ञम्। तनुते- विस्तारयति। पुमान्। उत्कृणत्ति- उद्वेष्टयति। कृती वेष्टने। अस्मिन्- एतम्। नाकम्- आनन्दम्। अधि- अधिष्ठाय्य। तत्ने- जगत् विस्तारयति। इमे- एते। मयूखाः- द्योतनशक्तयः। सदः- देवसदनम्। उप सेदुः- उपासते। तसराणि- तिर्यक्सराणि। सामानि। ओतवे- वयनाय। चक्रुः- कृतवन्तः। अनेन सामशब्दतरङ्गैरेव जगतः सृष्टिरिति ज्ञायते ॥२॥

कासीत्प्रमा प्रतिमा किं निदानमाज्यं किमासीत्परिधिः क आसीत्।
छन्दः किमासीत्प्रउगं किमुक्थं यद्देवा देवमयजन्त विश्वे॥ १०.१३०.०३

यत्- यदा। विश्वे- सर्वे। देवाः। देवम्- पुरुषं विष्णुम्। अयजन्त- अयजन्। तदा। प्रमा- प्रमाणम्। कासीत्- किं बभूव। का प्रतिमा- क उपास्यः। किं निदानम्- किमादिकारणम्। आज्यम्- आज्योपलक्षितं यज्ञे दातव्यं द्रव्यम्। किम्। आसीत्- अभूत्। परिधिः। कः। आसीत्। छन्दः- गायत्र्यादिकम्। किमासीत्। प्रउगमुक्थम्- शस्त्रम्। किमासीत् ॥४॥

Dr. Rangani

अग्नेर्गायत्र्यभवत्सयुग्वोष्णिहया सविता सं बभूव।

अनुष्टुभा सोम उक्थैर्महस्वान्बृहस्पतेर्बृहती वाचमावत्॥ १०.१३०.०४

अग्नेः- अग्न्यर्थम्। सयुग्वा- सहयुक्ता। गायत्र्यभवत्। उष्णिहया छन्दसा। सविता। सं बभूव। अनुष्टुभा। सोमः। उक्थैः। महस्वान्- तेजस्वी। बृहस्पतेः। वाचम्। बृहती। आवत्- अरक्षत्॥४॥

विराण्मित्रावरुणयोरभिश्रीरिन्द्रस्य त्रिष्टुबिह भागो अह्नः।

विश्वान्देवाञ्जगत्या विवेश तेन चाक्लृप्र ऋषयो मनुष्याः॥ १०.१३०.०५

मित्रावरुणयोः। विराट्- विराट् छन्दः। अभिश्रीः- सम्पदासीत्। अह्नः- दिवसोपलक्षितदैवप्रज्ञायितोपासनस्य। भागः- अंशभूतः। इह- अत्र। इन्द्रस्य। त्रिष्टुप्। जगती- जगत्याख्यछन्दः। विश्वान् देवान्- सर्वा देवताः। आ विवेश। तेन। ऋषयो मनुष्याः। चक्लृपे- क्लृप्ता अभवन्॥५॥

चाक्लृप्रे तेन ऋषयो मनुष्या यज्ञे जाते पितरो नः पुराणे।

पश्यन्मन्ये मनसा चक्षसा तान्य इमं यज्ञमयजन्त पूर्वे॥ १०.१३०.०६

ये। पूर्वे- पुराणा विश्वसृजो देवाः साध्याः। इमम्- एतम्। यज्ञम्- सङ्गतिकरणाख्यमुपासनम्। अयजन्त- चक्रुः। तैः। तेन- अमुना यज्ञेन। पुराणे- पुरातने। यज्ञे- तस्मिन्नुपासनेस्मिन् सृष्टे जगति जाते। नः- अस्माकम्। पितरः। ऋषयः मनुष्याः। चक्लृप्रे- अकल्प्यन्त। तान्- अमून् देवान् विश्वसृजः। पश्यन्- सूक्ष्मदृष्ट्या पश्यन्। मनसा- चित्तेन। चक्षसा- सूक्ष्मदर्शनेन च। मन्ये- ध्यायामि॥६॥

सहस्तोमाः सहछन्दस आवृतः सहप्रमा ऋषयः सप्त दैव्याः।

पूर्वेषां पन्थामनुदृश्य धीरा अन्वालेभिरे रथ्यो३ न रश्मीन्॥ १०.१३०.०७

सहस्तोमाः- समन्त्राः। सहछन्दसः- गायत्र्यादिसहिताः। आवृतः- आवर्तमानाः। सहप्रमाः- सप्रमाणाः। दैव्याः- दिव्याः। सप्त ऋषयः- सप्तभूमिकागततत्त्वोपासकाः। धीराः- धारणाकुशलाः। पूर्वेषाम्- विश्वसृजाम्। पन्थाम्- मार्गम्। अनुदृश्य- अनुवीक्ष्य। रथ्यः- सूताः। रश्मीन् न-

Dr. Rangaji

नियमनार्थं रश्मीनिव। अन्वालेभिरे- जगृहुः। ऋताख्ययज्ञेन धर्माख्ययज्ञः प्रवृत्तः। ऋतं प्रकृतिनियतिः। धर्मस्तदनुस्यूतजीवनम्। उपासकस्य जीवने कृतोऽयं यज्ञः प्रकृतिनियतिमेवानुसृत्य कृत इति भावः ॥७॥

Dr. Ranganji